

u sferi
skulptura
ante jakića

**galerija »forum«
zagreb 1983.**

radovan
ivančević

Kad su me moji stari prijatelji Ante Jakić i Mladen Pejaković pozvali da otvorim ovu izložbu — koju su potajno od mene pripremili — rado sam prihvatio i smatrao, naravno, da prethodno ipak moram pogledati Sonijeve skulpture. A nakon što sam ih pogledao, naprotiv namjerno nisam htio pročitati Mladenov predgovor izložbi — ne stoga što bih smatrao da možda nije vrijedan, jer previše dobro poznajem i cijenim autora, nego stoga što smatram da nas susret i promatranje Jakićevih kugala nužno mora odvesti u slične sfere razmišljanja. Da to do-

kažem ili provjerim jednoznačnost likovne poruke, odlučio sam tek naknadno usporediti Pejakovićev tekst.

Otkad su me učili povijesno misliti i otkada sam pokušavam misliti povijest, zapanjen sam što gotovo nijedan zaista značajan izum u povijesti čovječanstva nije povezan uz osobu i ime. Sigurno nikada nećemo doznati tko je bio onaj genijalni pojedinac što je shvatio da je nezgodno tutnuti medvjedu šaku u zube, ali da se može produžiti podlaktica štapom, a šaka ponoviti kamenom, i izmislio polugu. Onda, nakon izuma neolitske kamene sjekire, razvoj mehanike do 18. stoljeća bio je dječja igra.

Isto tako nikada nećemo doznati tko je zamislio i prvi izveo kružnicu, krug i kuglu, kao što nikad nećemo naći ni taj prvi crtež i model u kojem je čovjek spoznao i ostvario savršenu ravnotežu, apsolutni identitet svih točaka. Model beskraja (budući da nema nijedne točke u kojoj počinje, nema ni kraja) i beskonačnosti (što ne počinje i ne završava, izvanvremensko je). Kao što je čist oblik, tako su kružnica, krug i kugla čista misao. Nije bilo jednostavno spoznati ih. Bez teleskopa i mjesec se čini kao ploča, u sunce se ili ne može gledati ili je i ono nalik na ploču, a ako i postoji neka savršena kugla u prirodi, to je zrno ili sjeme, i golem je bio put od promatranja pojave do stvaranja: trebalo je zamisliti kružnu liniju, lik i tijelo i onda je tek spoznajom zakona, koji otjelovljuju, ostvariti.

Treba reći da oblici predmeta što ih danas gledamo izložene u Galeriji Forum nisu novum u evropskom kulturnom krugu. Nije ih, naravno, izmislio Ante Jakić. Ti kružni vijenci postavljeni paralelno u pravilnim razmacima

što se povećavaju ili smanjuju postupno, povezani poprečnim članovima — što sve čitamo kao odabrani niz paralela (ekvatorijalnih, jarčevih i rakovih obratnica i još ponekih) i fragmentarnih meridijana — predmeti nalik ovima pojavili su se u našem kulturnom krugu još u renesansi. Na velikoj izložbi što je ove godine priređena u Padovi u spomen Galilea Galileja — a nije slučajno baš ondje postavljena, jer je sam tvrdio da je najsretnijih deset godina svog života tu proveo — vidjeli su se predmeti sličnih oblika. Izložba nas je samo podsjetila da su otada takvi predmeti i oblici u evropskoj svijesti trajno prisutni. Ali ne spominjem ih, te različite astronomske modele pa i mjerne instrumente, zbog formalne analogije, nego zbog dubljih srodnosti, kao čovjekovu invenciju da zamisli i predoči šupljom i perforiranom kuglom istodobno definiran i neomeđen prostor. Riječ je o imaginaciji. Vjerojatno bi svaki posjetilac Jakićeve izložbe s punim uvjerenjem izjavio da gleda ili da je vidio kugle. Iako, naravno, ovdje nema ni jedne jedine kugle! Sve su to, kao što rekoh, u prostoru raspoređeni plošni, kružni vijenci, a samo naš duh dopunjuje i po tim naznakama u prostoru zamišlja ovojnicu, i mi »vidimo« jednu kuglu izvana obodom omotanu i drugu kuglu u jezgri oformljenu. Krugovi nam pomažu da u tim omeđenim tijelima zamislimo prostor, kao što ga je tko zna kada prvi put netko — taj drevni izumitelj — u kuglu zatorio otvorivši time put k spoznaji i vizualizaciji beskonačnog. A budući da je odnos između tijela i prostora, prostora i vremena ona trajna igra, čovjekova sudbina i najdublja misaona spoznaja što povezuje filozofiju, astronomiju i skulpturu, nije slučajno da se ti pojmovi i predmeti — kružnica, krug i kugla

— pojavljuju u svakoj od njih. Jakića je kugla kao kiparska tema zaokupljala i prije; istraživao je puni volumen i proboj prostora u jezgru. Sada je samo težište kiparove pozornosti pomaknuto prema (kuglastom) prostoru. Kao što postoji unutarne jedinstvo Jakićeva djela, tako jedinstvo strukture povezuje sve ova ovdje izložena djela. Sve što vidimo ovdje izgrađeno je od jedinstvenog člana, trake savijene u krug — beskonačne trake kružnog vijenca — i sastavljeno unutar imaginarnog okvira dviju koncentričnih kugala, unutrašnje i vanjske, što povezuju unutrašnje i vanjske obode kružnih vijenaca. Po odavno usvojenom modelu mišljenja, rekli smo, paralelama su potvrđene i meridijanima povezane te kontinuirane trake izrezane iz obične ljepenke, sugerirajući kugle. U njima se volumen i prostor prožimaju, a kretanjem nastaju dinamički i promjenljivi odnosi među njima. (Ovi modeli nisu, vidimo, kugle ni po tome što nisu savršena, jedinstvena, apsolutno simetrična tijela, već imaju svoje uzdužne i poprečne osi simetrije u kojima se bitno razlikuju sugerirajući nam — opet astronomski ili asteroidno — os rotacije i sjeverni i južni pol.)

Slijedi zatim njihovo grupiranje u različitim dimenzijama i omjerima. A kad spominjemo mjeru, treba reći: izvedene su u mjerama koje su zadane materijalom i granično omeđene formatom same ljepenke, ali za savršena stereometrijska tijela ne postoji granica veličine. Za predočivanje ljudskog lika postoji naprotiv određena međa: ne znamo kako je uistinu izgledao (doimao se) Rodski kolos, ali smo vidjeli kako bez obzira na protežnost u prostoru golemi reljefni likovi na perzijskim stijenama ne dosežu prave likovne veličine, da je spomenik Konstantinu Veli-

kom bio zaista velik, pa ipak konstatiramo samo da je »prevelik« jer s gubitkom ljudske »mjere« gubi mogućnost djelovanja i komuniciranja, kao što su golemi portreti američkih predsjednika isklesani u živoj stijeni Nacionalnog parka samo turistička atrakcija i imaju malo veze sa skulpturom. Ali kad je graditelju Imhotepu bilo dopušteno da projektira i izgradi piramidu za Keopsovu grobnicu, u »nadnaravnoj« veličini, onda je to savršeno stereometrijsko »piramidalno« tijelo tek došlo do punog izražaja jer je njegova »narav« univerzalna kozmička. Isto vrijedi i za ove Jakićeve tvorevine. Podsjetimo se da je Galileo Galilei znao, kao što i ostali astronomi radeći svoje modele svemira vrlo dobro znaju, kako je velik njihov uzor ili, obratno, do koje se (neizmjerne) dimenzije može povećati ovo što je sabio u pregledno tijelo, koliko to zauzima prostora u svemiru, ili neizmjereno smanjiti: koliko praznine u atomu.

U tom smislu zamišljam i vidim ove Jakićeve kompozicije prostornih modela kugala odnosno kuglastih modela prostora izvan galerije i ateljea u prostoru na koji podsjećaju, prostor što jest njihova realnost i privid. Htio bih da ih jednom zaista vidimo u mjeri koju nose u sebi i mjerilu koje podnose: četiri, šest, devet metara itd. Jer ti savršeni oblici i prostorna tijela ne samo podnose, nego i zahtijevaju velike, možda i goleme dimenzije. Time bi se naša spoznaja svijeta i kozmosa, pa i sudjelovanje naše svijesti i djelatnosti u prostoru svemira, dostojno i trajno obilježili. Slažući ih u određenom proporcijском sustavu dobili bismo

— ako je vjerovati Albertiju — »harmonijski« niz, odnosno onu »muziku sfera« koju su čuli svojim izoštranim matematičkim sluhom pitagorejci. U svakom slučaju pozivajući oko da beskonačno kruži — tražeći uzaludno početak i ne nalazeći nikada kraj — te beskonačne kružne trake, svaka zasebno, rotiraju i sugeriraju rotaciju prostornih tijela koja naznačuju, prostora koji uvlače u jezgru i osvajaju.

Ali vraćajući se od apstrakcija i spekulacija predmetima treba izreći »pohvalu ruci«. Kao pokvarena čeda industrijske civilizacije mi po navici u svemu što je serijsno, u oblicima što se ponavljaju, »vidimo« mehanički proces, podrazumijevamo kalup, »štanu« pa i ne razmišljamo o zbiljskom postanku predmeta. Zapitamo li se ipak, ili upitamo li autora, kako su izrezani svi ti krugovi iz ljepenke, kako su postali svi ti kružni vijenci, doznat ćemo da je svaki krug izrezan ručno nožem. Ne mislim da je Soni razmišljao o astronomiji režući kartone, ali sam uvjeren da u toj disciplini ruke koja zacrtava i izrezuje kružnicu, u tom bezbroj puta ponovljenom pokretu kojim ruka ponavlja putanju što ju je jednom savršeno zacrtao ljudski duh, nastaje istinska veza s kozmičkim silama i onim univerzalnim redom koji trajno slutimo i nastojimo otkriti. Kao što putujući po valovitoj putanji urezanoj na gramofonskoj ploči mehanički posrednik prenosi glazbeni zapis i uspijeva na kraju procesa reproducirati glazbu što ga je zacrtala, tako je, vjerujem, ponavljajući svoje krugove i Jakić bio obavijen muzikom sfera (koju ionako ne možemo čuti,

nego je slutimo duhom). Disciplinarnost kretanja po kružnici trajno je zazivanje nevidljivog središta, kao što, kad se oblici sastave u prostoru, organiziraju kako ih je međusobno komponirao Jakić, prostorna jezgra realno postoji.

Drugo čudo što se trajno odvija pred očima promatrača jest pretvorba materije u oblik, svladavanje tvari duhom. Uz strukturalno jedinstvo gradbenog člana u ovoj grupi izloženih djela dosljedno je provedeno jedinstvo materijala. Najsugestivniji je doživljaj pretvorba »jeftine« tvari, ljepenke, u nove oblikovne cjeline: mnogolike promjene što nastaju rasporedom u prostoru i kretanjem, uz raskošnu igru svjetlosti i sjene što mijenja temeljnu boju u bogatu i rafiniranu tonsku skalu.

Ali, priznavajući likovnu vrijednost bez obzira na vrijednost tvari, završio bih ipak željom da ove predmete jednom vidimo ostvarene u trajnijem materijalu. Ne kažem plemenitijem, jer je Jakić dokazao da plemenitost i dostojanstvo skulpture ne ovisi o materiji, nego o duhu i ruci. Želio bih, dakle, da ih vidimo u prostoru grada ili u prirodi u mjeri što je nose u sebi, u mjeri koju podnose, u mjeri što bi bila, uvjeren sam, dostojan spomenik Jakićeve stvaralaštva i našem vremenu, bez obzira na to koji bi uzrok ili povod mogao biti postavljanju takva spomenika.

Bilješka: Tekst je prepisan s magnetofonskog zapisa Riječi na otvorenju izložbe A. Jakića 9. 6. 1983. u Galeriji Forum. Objavljujem ga s manjim izmjenama i dodacima.